Mammut

See artikkel räägib väljasurnud loomast; Lukas Moodyssoni filmi kohta vaata artiklit Mammut (film 2009)

Artiklis ei ole piisavalt viiteid.
Palun aita väiteid kontrollida ja viiteid lisada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Mammut&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

Mammut	
Fossiilide leiud: Vara-Pliotseenist Holotseenini	
Taksonoomia	
Riik	Loomad *Animalia*
Hõimkond	Keelikloomad *Chordata*
Klass	Imetajad *Mammalia*
Selts	Londilised *Proboscidea*
Sugukond	Elevantlased *Elephantidae*
Perekond	**Mammut** *Mammuthus* Brookes, 1828

Mammut (*Mammuthus*) on londiliste seltsi elevantlaste sugukonda kuulunud perekond. Mammutid on tänapäeva elevantide fülogeneetiliselt lähedased sugulased.

Sõna "mammut" tuleb venekeelsest sõnast мамонт, mida omakorda on arvatud pärinevat mansi sõnadest *mang ont* 'maa sarv'.

Mammutid ilmusid Pliotseenis 4,8 miljonit aastat tagasi. Nad elasid Euraasias, Aafrikas ja Põhja-Ameerikas.

Võrreldes tänapäeva elevantidega olid mammutid suuruselt palju mitmekesisemad. Kõige suurem mammut *Mammuthus imperator*, kes elas Põhja-Ameerikas, küündis 5 meetri kõrguseni ja kaalus 12 tonni. Kääbusliigid *Mammuthus exilis* ja *Mammuthus lamarmorae* jäid kõrguselt alla 2 meetri ja kaalult alla tonni. Mammutid olid võrreldes elevantidega massiivsema keha, lühemate jalgade ja pikemate kõverate kihvadega. Kihvad aitasid arvatavasti mammutil talvel lume alt toitu otsida. Mammutid olid kaetud tiheda karvastikuga, mis võimaldas neil elada külmas kliimas.

Mammutiluu on elevandiluust tugevam ja kordumatu värvigammaga. Maa sees veedetud aastatuhandete jooksul on mammutiluu osaliselt mineraliseerunud ja omandanud selle vältel sageli erilise värvitooni, mis võib ulatuda piimvalgest ja roosakast sinakaslillani. Luunikerdajad hindavad mammutiluud kõrgelt. Seda kasutatakse samaks otstarbeks kui elevandiluudki, kuid see on palju kallim.

Mammutipoja mudel

Mammuti luustik on märkimisväärselt sarnane india elevandi omaga, aga keskmine mammut oli suurem. Tema kihvad võisid olla kuni 4 m pikad ja kaaluda kuni 100 kg. Need olid kinnitunud ülalõualuusse ja suunatud algul ettepoole, siis käändusid nad ülespoole ja kõrvale.

Mammuti hambad olid kohastunud koreda taimetoidu söömiseks. Tema purihammastel olid arvukad kühmud ja õnarused, mille vastu hõõrudes sai taimi purustada. Purihambaid oli kummagi lõualuu kummaski pooles üks. Need olid laiemad kui elevandil. Kui hammas ära kulus, siis võis tema asemele kasvada uus hammas nagu india elevandilgi, kellel iga hammas võib vahetuda kuni 5 korda.

Mammutid surid välja viimase jääaja lõpus, üldiselt 10 000 aastat tagasi. Osalt põhjustas seda sobivate elupaikade kadu, osalt inimeste jahipidamine. Mammutite väljasuremise põhjused ei ole veel piisavalt hästi selgitatud. Umbes samal ajal suri välja ka ülejäänud megafauna. Siberis elas mammuteid veel umbes 6000 aastat tagasi[1]. Maailma viimane mammutipopulatsioon elas oletatavasti Wrangeli saarel, kust leitud jäänused dateeriti radiosüsiniku abil 3800-aastasteks.[2]

Aastal 1993 avaldas ajakiri "Nature" teate kunagise mammutite asurkonna avastamisest Wrangeli saarel. See oli mammutite viimane elupaik ja nende säilmete vanus oli 3500–7000 aastat. Sel ajal elas seal kõige väiksem mammutiliik. Selle väljasuremise põhjused on samuti teadmata, aga tema väljasuremise ajal olid Egiptuse püramiidid juba ehitatud ja Kreekas õitses Mükeene kultuur.

Kogu perioodi jooksul pärast mammutite väljasuremist kuni keskajani oli mammutiluid aeg-ajalt leitud ja neid oli võimalik näha. Kõige levinumad mammutiluud olid hambad. Oma suurte mõõtmetega äratasid nad tähelepanu. Keskajal omistati neid hambaid üldiselt surnud hiiglastele, näiteks trollidele. Valencias näidati mammuti hammast osana püha Christophorose säilmetest ja veel 1789. aastal kandsid püha Vincentiuse kanoonikud oma protsessioonidel mammuti reieluud, väites selle olevat püha Vincentiuse käeluu.

Üksikasjalikumalt sai mammuti anatoomiaga tutvuda pärast seda, kui 1799. aastal leidsid evengid Leena suudme lähedalt terve mammuti laiba, mille kevadveed olid igikeltsast välja uhtunud ja mis oli suurepäraselt säilinud koos liha, naha ja karvadega. Alles seitse aastat hiljem, 1806. aastal jõudis sinna Peterburi Teaduste Akadeemia saadetud teadlane Adams, kellel õnnestus endale saada selle mammuti peaaegu täielik luustik koos ligamentidega, osa nahka, osa siseelundeid, üks silm ja 12 kg karvu. Kõik ülejäänu olid hundid, karud ja koerad ära söönud.

Ürginimeste asulapaikadest on leitud arvukalt mammutiluid. Siberis ja Alaskal on leitud korduvalt mammutite terveid kehi, mis on igikeltsas vahel suurepäraselt säilinud.

On oletatud, et igikeltsas võib mammuti DNA olla säilinud ja et tulevikus saab geenitehnoloogia abil mammuti taastada. Pakutud on mammutite kloonimist, kus emane elevant kannaks ilmale kloonitud mammutibeebi. Esialgu on teadus sellest veel kaugel.

Sisukord

Eestis
Liigid
Vaata ka
Viited
Välislingid

Eestis

Eestist on mammutite säilmeid leitud peamiselt Kagu-Eestist ja Tallinna kandist, üksikuid leide on Pärnu ja Viljandi kandist ning Virumaalt. Suur osa Eesti leide on avastatud liiva või kruusa võtmisel või muudel kaevetöödel, luid on leitud ka maapinnalt või veega välja uhutud. Sisuliselt pärinevad kõik Eesti mammutileiud ikkagi mandriliustiku setetest, mistõttu nende algne asukoht on teadmata.[2] Näiteks Kunda Lammasmäe umbes 10 000 aasta vanusest asulast leitud võhk on märgatavalt vanem[1]. Kokku on mammutiluid ja -hambaid Eestist teada umbes kolmkümmend, neist kolmveerand on vanemad kui 40 000–50 000 aastat.[3]

2008. aastal dateeriti Puurmani lähedalt leitud kaks mammuti purihammast radiosüsiniku meetodil maksimaalselt 10 000–15 000 aasta vanusteks, seega võis Eesti olla Euroopas üks viimaseid paiku, kus mammuteid leidus.[2]

Mammuti rekonstruktsiooni saab Eestis näha Äksi lähistel Jääaja Keskuses[4]. Eesti peamisi mammutiuurijaid tänapäeval on Lembi Lõugas.

Liigid

Traditsiooniliselt on eristatud 11 mammutiliiki:

Mammutiliikide võrdlev suurus

- *Mammuthus africanavus*
- *Mammuthus columbi*
- *Mammuthus exilis*
- *Mammuthus imperator*
- *Mammuthus jeffersonii*
- *Mammuthus lamarmorae*
- *Mammuthus meridionalis*
- *Mammuthus primigenius*
- *Mammuthus subplanifrons*
- *Mammuthus sungari*
- *Mammuthus trogontherii*

Vaata ka

- Barcelona mammutimuuseum
- Niederweningeni mammutimuuseum

Viited

1. Kalle Muuli Euroopa viimane mammut tapeti Eestis (http://www.postimees.ee/1832263/euroopa-viimane-mammut-tapeti-eestis) Postimees, 16. oktoober 2000
2. Lembi Lõugas Mammutid Eestis (http://www.loodusajakiri.ee/eesti_loodus/EL/vanaweb/0108/lembi.html) Eesti Loodus, 1/2008
3. Lembi Lõugas Karvasest mammutist ameerika naaritsani ehk Eesti loomastiku arengulugu (http://www.eestiloodus.ee/artikkel139_135.html) Eesti Loodus 9/2002
4. Rein Sikk Linnas tammub ringi mammut (http://epl.delfi.ee/news/eesti/linnas-tammub-ringi-mammut.d?id=63244538) EPL, 14. detsember 2011

Välislingid

Pildid, videod ja helifailid

- "Siberis kaevati välja terve mammut" (http://www.epl.ee/artikkel/57988) Eesti Päevaleht, 22. oktoober 1999
- Kaivo Kopli: "Enamik mammuti genoomist koos. Kas nüüd läheb juba kloonimiseks?" (http://www.epl.ee/artikkel/449281) Eesti Päevaleht, 21. november 2008
- "Los Angelesest leiti mammut" (http://www.postimees.ee/?id=85784) Postimees, 22. veebruar 2009
- Villu Päärt: Mammutid surid tühja kõhu tõttu (http://forte.delfi.ee/news/maa/mammutid-surid-tuhja-kohu-tottu.d?id=67766847), Delfi Novaator, 7. veebruar 2014
- Lembi Lõugas Mammutid Eestis (http://www.loodusajakiri.ee/eesti_loodus/EL/vanaweb/0108/lembi.html) Eesti Loodus, 1/2008
- Kalle Muuli Euroopa viimane mammut tapeti Eestis (http://www.postimees.ee/1832263/euroopa-viimane-mammut-tapeti-eestis) Postimees, 16. oktoober 2000

Commonsis: **Mammut (https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Mammuthus?uselang=et)**

Pärit leheküljelt "https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Mammut&oldid=5279891"

Selle lehekülje viimane muutmine: 18:45, 15. aprill 2019.

Tekst on kasutatav vastavalt Creative Commonsi litsentsile "Autorile viitamine + jagamine samadel tingimustel"; sellele võivad lisanduda täiendavad tingimused. Täpsemalt vaata Wikimedia kasutamistingimustest.